

zijn terugreizen kon de Graaff als koerier optreden: hij nam dan opdrachten van van Tricht of van Visser 't Hooft mee, in '43 ook wel Zuidamerikaanse paspoorten die voor Joden in Nederland en België bestemd waren.

'Hebt u van Nederlandse kant', vroeg hem de voorzitter van de Enquête-commissie, 'nooit moeilijkheden gehad in die zin dat u . . . door bepaalde personen er op aangezien werd dat u met de medewerking van de Duitsers zo vrij kon reizen?' Antwoord: 'Ongetwijfeld, het was zeer vervelend, vooral voor mijn vrouw' (de hele buurt had aangename roddelstof!), 'maar ik was er blij om, want dat' (d.w.z. het wekken van de verkeerde indruk) 'was mijn enige mogelijkheid.'¹

★

Van acht spionage-organisaties die in de periode lente '43-zomer '44 actief waren: 'Barbara', sectie V van de OD, 'Albrecht', 'Packard', de Geheime Dienst Nederland, 'Kees' (annex 'Peggy'), de 'Dienst-Wim' en 'Harry', hebben wij nu heel beknopt de lotgevallen weergegeven en daarbij vooral ook doen uitkomen, langs welke wegen zij hun gegevens het land uit kregen.

Hoe kwamen zij aan die gegevens?

Deze vielen globaal gesproken in twee groepen uiteen: civiele en militaire. Hoe de spionage-organisaties aan hun civiele gegevens kwamen, is in het voorafgaande al ter sprake gekomen: dat was een kwestie van contact met ambtenaren of hoofdamttenaren van Nederlandse departementen of van andere overheidsinstellingen, dan wel met vooraanstaande personen in andere kringen zoals het bankwezen of handel en industrie. Wat er op deze wijze bij het Bureau Inlichtingen in Londen aan civiele gegevens binnenstroomde, valt in bijzonderheden nauwelijks weer te geven: het is te veel geweest. Wij willen volstaan met uit eigen dankbare herinnering te vermelden dat de redactie van Radio Oranje van de herfst van '43 af wekelijks van het Bureau Inlichtingen stapels rapporten over de situatie in bezet gebied ontving die tezamen duidelijk deden uitkomen hoe het er in het land voorstond – een voorlichting die in de eerste bezettingsjaren volledig ontbroken had.

In bezet gebied was het leggen van contact bij de departementen of bij andere instellingen vaak verre van eenvoudig geweest: men kwam menigmaal bij personen terecht die, om welke reden ook, elke aanraking met een spionagegroep weigerden; vaker misschien nog bij anderen die op zichzelf

¹ Getuige W. E. A. de Graaff, *Enq.*, dl. IV c, p. 1188.